

nederzettingsstructuur gecompliceerder en werden er gehuchten gesticht. Een en ander leidde tot ontginning van de hoger gelegen gedeelten van het gebied, maar de lagere veengebieden werden nog steeds gemeden. Na 1245 begon een fase van explosieve groei waarin ook de veengebieden *en masse* ontgonnen werden. Deze ontginning was enerzijds het gevolg van de grote bevolkingstoename en de daarmee samenhangende behoefte aan leefruimte, maar ook van de steeds groeiende energiebehoefte die deze groei met zich bracht. West-Brabantse turf kon hierin voorzien. Daarnaast werd in het studiegebied ook de winning van zout steeds belangrijker. Deze werd op zijn beurt mede gestimuleerd door de bodemdaling en vernatting/verzilting als gevolg van de verveningen. Turf- en zoutwinning leidden uiteindelijk tot grote overstromingen, maar die vallen buiten de periode van dit boek.

De grote expansie en daarmee de in dit boek behandelde periode eindigde rond 1350. Na de beschrijving van de vier onderscheiden fasen, die de romp van het boek vormen, gaat Leenders in hoofdstuk negen in op de discussies rond de ontginningen en de occupaties in zijn onderzoeksgebied en op de plaats van zijn onderzoek in een groter verband. De meeste aandacht daarbij gaat uit naar de nederzettingsstructuren op regionaal, lokaal en individueel niveau. Gradiënten spelen daarbij een belangrijke rol. Waar het gaat om het nederzettingsmodel op lokaal niveau toont de auteur zich een aanhanger van het 'Kempenmodel', waarbij in het zuiden van de Meierij van 's-Hertogenbosch op grond van opgravingen nieuw licht op de ontwikkelingen van de nederzettingen aldaar werd geworpen. Hoewel nog onvoldoende gebaseerd op archeologische opgravingen in zijn eigen studiegebied meent de auteur toch dit dynamische model met zijn bevindingen te kunnen uitbouwen, met name op het punt van de gehuchten en de losse hoeven. Waar het gaat om de Grote Ontginningen past zijn onderzoeksgebied daar goed in, alleen in de timing wijkt het wat af. Westelijk Noord-Brabant liep vijftig tot honderd jaar achter Vlaanderen aan. Het was vooral een overloopgebied. Van een semi-natuurlijk landschap transformeerde het gebied in circa achthonderd jaar in een relatief behoorlijk bevolkt gebied met nauwelijks nog natuur.

Zoals Leenders met *Verdwenen venen* westelijk Noord-Brabant zijn veen heeft teruggegeven, zo heeft hij het met dit boek ook de vroege Middeleeuwen terugbezorgd. Niemand zal meer durven beweren dat daar niets te beleven was, zo kan de schrijver na ruim vijfhonderd pagina's aan het slot van zijn betoog vergenoegd vaststellen. Ik zou niet durven hem daarin ongelijk te geven.

M. A. W. Gerding

A.-M. Helvétius, *Abbayes, évêques et laïques. Une politique du pouvoir en Hainaut au moyen âge (VUE-XIe siècle)* (Dissertatie Vrije universiteit Brussel 1991, Collection histoire in-8° XCII; Brussel: Crédit communal, 1994, 367 blz., ISBN 2 87193 206 9).

Dezer dagen is de institutionele druk op jonge academici om te publiceren én om zichzelf te affirmeren groot, erg groot. Na Helvétius' publicatie van haar proefschrift (verdedigd februari 1991 aan de Vrije universiteit Brussel) te hebben doorgenomen, blijft mij een wrang gevoel bij. Vooreerst, omdat dit mijns inziens een boek te vroeg is, en verder omdat dit boek kenmerken vertoont van een zeker jonge-Turkensyndroom.

Een boek te vroeg: het werk handelt over Henegouwse abdijen en kapittels in de vroege Middeleeuwen. Successievelijk behandelt Helvétius in drie delen de Merovingische stichtingen van abdijen, de Karolingische secularisaties en de evolutie, in de tiende en elfde eeuw, van graafschap naar territoriaal vorstendom. Binnen elk deel besteedt Helvétius een afzonderlijk

hoofdstuk aan telkens één abdij, waarna een afsluitend hoofdstuk ('Éléments de synthèse') het hoofdbetoog voortzet. In die synthesehoofdstukken slaagt Helvétius erin om het strikte kader van telkens één abdij per hoofdstuk te overstijgen. Maar net in die syntheses wordt de aanzet tot het 'volgende' boek geleverd: hier komen aan bod wat Georges Despy in het *préface* 'des réflexions originales' noemt 'sur l'évolution interne des abbayes doubles, sur les comtes de Hainaut d'avant l'an mil, sur l'apparition et le rôle de la famille des Rénier dans cette région, sur le problème des marches germaniques le long de l'Escaut, sur l'histoire ancienne des villes en Hainaut'. In dit 'volgende' boek zouden al deze themata langs een voldragen, rijper betoog én langs een verschillend schema (niet meer telkens één abdij per hoofdstuk) aan bod kunnen komen in een groots omvattend fresco, in een onderbouwde frisse visie. Nu is de lectuur van dit boek ronduit stroef doordat argumentaties rond de datering van met sigels aangeduide bronnen het betoog doorspekken. Deze zijn uiteraard bijzonder belangrijk in Helvétius' betoog, maar de lezer ziet soms door de bomen het bos niet meer. Zoals Helvétius aan het einde van de inleiding aangeeft, is er een schrijnend bronnentekort voor Henegouwse abdijen. Vooralsnog ontbreken de archeologische opgravingen voor Henegouwse abdijen en het oorkondenmateriaal van voor het jaar 1100 is uiterst schaars bewaard. Hierdoor vormen de hagiografische bronnen 'l'essentiel de ma documentation', volgens Helvétius zelf. Daarom betreur ik dat Helvétius ervoor koos om haar zienswijze op de chronologie, onderlinge afhankelijkheid en/of oorspronkelijkheid van de verschillende *vitae* van Aldegonde, Adeltrude, Waltrudis, Madelberta, Gislénus, Humbert, Autbertus en Vincent uiteen te zetten in een bijlage, achterin het boek. Was dit kluwen van de *vitae* reeds ontward in de aanvang van het boek, dan kon heel wat detailargumentering over de bronnen en hun datering uit het eigenlijke exposé gewipt worden. Dit zou in aanzienlijke mate het betoog kracht en vaart hebben bijgebracht.

Kenmerken van het jonge-Turkensyndroom: het is *de bon ton*, alvast onder Belgische historici, om zich een naam te maken door anderen te kraken en af te breken eerder dan door op rustige wijze blijk te geven van een grondige beheersing van het *métier* en van de feiten die men in zijn/haar relaas naar voren brengt. Hoewel Helvétius er, gezien de uiterst precaire aard van haar bronnenmateriaal, regelmatig toe moet overgaan te erkennen dat bijvoorbeeld (54) 'jammer genoeg de bronnen geen enkel nauwkeurig uitsluitel geven. Men kan slechts de hypothese formuleren dat de oorspronkelijke inrichting van het klooster van Mons niet erg zal verschild hebben van deze van het klooster van Maubeuge. De leefgroep van monialen, misschien minder talrijk dan in Maubeuge, werd dus wellicht bijgestaan door een kleine groep monniken en de regel vertoont misschien eveneens de versoepelingen zoals die in Maubeuge in voege waren'. Erg veel *peut-être* dus, of *vraisemblablement*. Dit aftastende, benaderende, veronderstellende, deze wereld van hypothesen vormt noodgedwongen — ik herhaal het, gezien de schaarste aan bronnen—een leidmotief doorheen dit boek. Ik bepleit geenszins een valse, ongegronde eerbied voor de gevestigde waarden, voor de gekende paden, zeker niet waar deze gevestigde waarden, *in casu* de historici van de vroege Middeleeuwen, evenzeer geconfronteerd waren met schaarse bronnen. Wél zie ik het niet zo goed zitten dat de promotor van de dissertatie (5-6) onverbloemd en ongenueanceerd als een verdienste *an sich* verklaart dat Helvétius 'Georges Tessier en personne' durft aan te pakken, een interpretatie van Robert-Henri Bautier (eerder dan van R.-H. Beautier) herziet en zelfs de euvele moed opbrengt Paul Bonenfant onder de loep te nemen. Tevens voelt Georges Despy blijkbaar toch de nood om 'cette mise en oeuvre conduite *alla militaire*' te vergoelijken. Waarom aldus een cultuur van iconoclasmé aanmoedigen, van kritiek omwille van de kritiek?

De stelling van mevrouw Helvétius was: de symbiose aan te wijzen tussen enkele adellijke families van Henegouwen, die macht verwerven langs het stichten van abdijen en door zich te moeien met het beheer van die abdijen. Aldus hoopten die families conflicten op te lossen over

welke dynastie zou heersen over het territoriaal vorstendom Henegouwen. De geschiedenis van de Henegouwse abdijen van de zevende tot de twaalfde eeuw staat of valt met de kritische analyse van vooral heiligenlevens en enkele schaarse originele oorkonden. Dit heeft mevrouw Helvétius meesterlijk aangetoond. De stelling is onderbouwd: zoals Helvétius in haar besluit stelt, 'on ne saurait dissocier les fondations de communautés religieuses du contexte politique général dans lequel elles s'insèrent. Du reste, *au-delà de l'aspect spirituel évidemment capital* [cursief van mij], la vie de ces communautés demeurera étroitement liée à ce contexte durant tout le haut Moyen Age'.

Ergens kan ik mij niet van de indruk ontdoen dat het proefschrift van mevrouw Helvétius een blinde vlek vertoont tegenover het basisfeit dat het onderwerp ten gronde betrekking heeft op de stichting van abdijen, op een fundamenteel religieuze ervaring. Over wat deze stichtingen betekenen op het vlak van de spiritualiteit verneemt de lezer haast niets (behalve wat ik daarnet binnen het besluit cursiveerde). Op bladzijde 35 rept de inleiding even over de strijd die de regel van Benedictus voorziet voor elke monnik: behalve het weerstand bieden aan de bekoringen van *de pompa saecularis* ziet Helvétius enkel strijd om te overleven, strijd om te evangeliseren, om zichzelf op te leggen. Dan is er de strijd tegen overheden, zowel leken als kerkelijken, die de stichting in beslag willen nemen. Onmiddellijk gaat het over 'rapports de force'. Met geen woord rept Helvétius over de inwendige strijd die iedere religieuze roeping inhoudt, over de strijd met zichzelf, over de strijd om zich te onderwerpen aan de abt in wie de monnik Christus moet leren herkennen. Heb ik gelijk de reductie van de leefwereld van het spirituele tot een strijdtoneel waar louter technieken van machtsverwerving gelden als een anachronisme te ervaren, als een loutere projectie vanuit onze hedendaagse wereld? Ik hoop in een volgend boek van mevrouw Helvétius die vraag beantwoord te vinden.

Monique Vleeschouwers-Van Melkebeek

D. E. H. de Boer, E. H. P. Cordfunke, H. Sarfatij, ed., *Holland en het water in de Middeleeuwen. Strijd tegen het water en beheersing en gebruik van het water* (Publicatie van de stichting 'Comité Oud Muiderberg' LXXI, Muiderberg symposia VI; Hilversum: Verloren, Muiderberg: 'Comité Oud Muiderberg', 1997, 147 blz., ISBN 90 6550 259 9).

Dit mooi verzorgde boekje verschijnt als publicatie 71 van de stichting 'Comité Oud Muiderberg'. Het is een bundel artikelen gebaseerd op de voordrachten uitgesproken tijdens het zesde Muiderbergsymposium op 24 en 25 september 1993. Het thema 'Holland en het water' is op het symposium, zoals gebruikelijk in deze kring, breed en interdisciplinair aangepakt. Behalve de traditionele geschiedenis van de ontginning van West-Nederland en de daarmee nauw verbonden waterstaatsgeschiedenis, wordt ook aandacht besteed aan scheepsbouw, tolleren en visserij, en dit alles tussen circa 1000 en 1500.

Schoorl vat op erudiete wijze de ontwikkeling van het kustgebied tussen de Maas en het Vlie samen vanuit historisch-geografisch perspectief. Besteman geeft een overzicht van de occupatie en ontginning van de Noord-Hollandse veengebieden, waarbij hij de resultaten van grote opgravingsprojecten bij Assendelft, Medemblik en in Waterland op heldere wijze integreert, gesteund door uitstekende kaarten. In het artikel van Beenakker komt het ontstaan van de Westfriese Omringdijk en de opbouw van het beheer aan de orde. Henderikx behandelt het thema van de integratie van de dijkszorg en het binnenlandse waterbeheer. Hij trekt vergelijkingen tussen de ontwikkelingen in, enerzijds, het gebied van de Hollandse IJssel, Lek, Merwede en Oude Maas en, anderzijds, het Rijnland. Vlierman zet de opkomst van de kogge